

UOT: 821.512.162.09

Ülkər Zakırqızı (Məmmədova)*

ŞƏRQ POETİKASI İŞİĞINDA EYNƏLQÜZAT MİYANƏCİNİN ŞEİRLƏRİNƏ NƏZƏR

Açar sözlər: Orta əsr, Şərqlər, Azərbaycan, Eynəlqüzat Miyanəci, poetika, şeir

Key words: Middle ages, East, Azerbaijan, Eynalguzat Miyanaji, poetics, poetry

Ключевые слова: Средние века, Восток, Азербайджан, Ейналкузат Мийанеджи, поэтика, стих

Şairlər və ədiblər hər zaman nitqin qurulmasında forma sistemilə yanaşı, sözlərin seçiminə, onların yerləşdirilməsinə də xüsusi diqqət yetirmişlər. Bu üslub müxtəlif metodlardan yaranırdı. Kəlmələrin məndə təkrarlanması, yazılış və səslənmədə eyni, yalnız mənaca müxtəliflik, hərflərin yerdəyişməsi və sair texniki tələblər ədəbiyyatda söz seçiminə rəngarənglik qatırdı. Xüsusən, həmin cəhdlərə poeziyada daha çox meyl edilirdi.

Filoloqlar bildirirdilər ki, uyğun və yerində işlənən söz söylənilən fikri daha da zənginləşdirir. Yaxın mənaları ifadə edən, məna incəliklərinə əsasən, onları bir-birindən fərqləndirmə yaradıcı insanın bacarığından asılıdır. Bu barədə İbn Rəşiq yazmışdır: “Söz cisimdir, onun ruhu mənadır. Onların əlaqəsi ruhun cisimlə əlaqəsi kimidir: onun zəifliyi ilə zəif olur, qüdrəti ilə qüvvətli. Əgər məna salındırsa və bəzi sözlər düzgün olmamışsa, şeir üçün naqislik və qüsurlu olmuşdur. Belə ki, bəzi formalar üçün axsaqlıq, iflic, tək gözlülük və bu kimi şeylər görünür. Lakin ruha yönəlir. Həmçinin, mənənin zəifliyi və bəzisinin düzgün olmaması söz üçün həzzin artırılmasıdır. Yəni formaların xəstəliyindən ruhun xəstəliyi görünür” [1, I, s.164].

İbn Xəldun “Müqəddimə” əsərində söz və onun seçilməsini gözəl bir bənzətmə ilə ifadə etmişdir. Alim bildirirdi ki, sözlərin seçimi dənizdən su götürülən qablara bənzəyir. Bu qablar qızıldan, gümüşdən, balıqquulağından, şüşədən, saxsıdan düzəlməklə müxtəlif materiallardandır. Su özlüyündə təkdir. Su ilə dolu qabların bir-birindən fərqliliyi suya görə deyil, qabın cinsinə görədir. Kəlmələr də buna bənzəyir. Su, yəni kəlmələr nitqdə eynidir. Qabın dəyəri, yəni söz ustalığı isə onun seçilməsindədir.

Orta əsr ərəb tənqidçiləri ədiblərin, xüsusən, şairlərin nitqini “təbii” və “sənətkarlıq”a ayırmışlar. İbn Rəşiq bildirmişdir ki, “təbii” adlandırılan növ ilk qoyulan əsasdır. O, sadəliyi ilə seçilir. “Sənətkarlıq” dedikdə isə sözlər üzərində qurulmuş bədii yaradıcılıq nəzərdə tutulur. Burada təbiilikdən kənar şairin yaradıcı yanaşması tələb olunur.

İbn Xəldunun əsərində də bu mövzuya xüsusi yer ayrılmışdır. O, yazmışdır: “Bil ki, onlar “təbii nitq” demişlərsə, bununla təbiətdə, istədiyini göstərən ifadənin xarakterində formalaşan nitqi nəzərdə tuturlar. Çünki ibarə və xitab təkcə nitq istəyi deyildir. Danışan onunla ağılıdakı tam ifadəni eşidənə lazım olanı qoşur” [2, s.1108].

“Sözü bədiiləşdirən, zینətləndirən, ona şairənə gözəllik və məna incəlikləri verən vasitələr bütövlükdə mühəssənati-kəlam (yəni söz gözəllikləri) və ya sənəat (sənətkarlıq) gözəllikləri adlanır. Müasir ədəbiyyatşünaslıqda bədii ifadə vasitələri adı altında verilən bir çox təsvir elementləri bu sistemə daxildir. Lakin poetik təsvirin məzmun dairəsi daha geniş, söz sənətinin bədii təsirini istər emosional və istərsə də estetik cəhətdən təmin etmək imkanları daha çoxdur” [3, s.149].

* Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru. E-mail: u.z.m-9-9@mail.ru

Rusiyalı tədqiqatçı N.Y.Çalisova bildirirdi ki, alimlər bədi' nəzəriyyəni elmin iki müxtəlif sahələrinə aid etmişlər. Bir qrup onu vəzn və qafiyənin, ədəbi tənqidin öyrənilməsi üçün, digərləri elmu-l-mənaninin və elmu-l-bəyanın daxil olduğu ritorika elmilə birgə göstərmişlər [4, s.17].

Bədi' formanın ilkin təsnifatına gəlincə, İbn əl-Mutəzz onu beş növə və on iki nitq gözəlliyinə ayırmışdır. Bu əsərin müxtəlif tərtib kitablarında növlərin sayı beş göstərilərsə də, nitq gözəlliklərinin sayı fərqlidir. Həmin beş növ bunlardır: 1) əl-istiara; 2) ət-təcnis; 3) əl-mutabəqə; 4) rədd əl-əcz alə əs-sədr; 5) əl-məzhəb əl-kəlami. Sadalanan bütün bu növlər İbn Rəşiğin əsərində son iki kateqoriyanın termin dəyişikliyi ilə daha geniş izahlı, nümunələrin sayının çoxluğu ilə təqdim edilmişdir. İbn əl-Mutəzzdən fərqli olaraq İbn Rəşiq bu fiqurları növə və nitq gözəlliyinə ayırmamış, nitq formalarını ardıcıl vermişdir.

Akademik İ.Y.Kraçkovski "Bədi' kitab"ın tərcüməsini ərəb variantı ilə birgə kitabına daxil etmiş, burada göstərilənə əsasən, İbn əl-Mutəzzin on iki nitq gözəlliyi aşağıdakılardır: 1) əl-iltifat; 2) itirad; 3) ər-rucu (Akademik Kraçkovski bildirirdi ki, sonrakı sistemdə bu termin az məşhurdur. Adətən o, istidrak termini ilə dəyişir); 4) husn əl-xuruc; 5) təkid əl-mədh bima yuşbih əz-zəmm; 6) təcahul əl-arif; 7) husn ət-tədm; 8) ət-tərid və əl-kinayə; 9) əl-ifrat fi əs-sıfə; 10) husn ət-təşbih; 11) inat əş-şair nafsih fi əl-qavafi; 12) husn əl-ibtida.

İbn əl-Mutəzzin əsərinin ərəb alimi İrfan Mətrəcinin tərtib və araşdırdığı nüsxəsində nitq gözəlliklərində itirad, inat əş-şair nafsih fi əl-qavafi növlərini ixtisar etmiş, əvəzində təkid əz-zəmm bima yuşbih əl-mədh, əl-həzl yurad bihi əl-cədd, luzum ma la yəlzəm artırmışdır [5]. Sadalanan bu nitq gözəlliklərinin bəzisi İbn Rəşiğin əsərində mahiyyəti saxlanılmaqla termin dəyişikliyi ilə verilmiş, bəzisi isə daxil edilməmişdir. Alim bədi' kateqoriyanı əsas iyirmi səkkiz kateqoriyada göstərmişdir.

Rusiyalı tədqiqatçı N.Y.Çalisova bildirirdi ki, ərəbdilli ədəbiyyatdan fərqli olaraq, farsdilli ədəbiyyatda nitqin bədi' formasına XI əsrin sonlarından maraqla göstərilmişdir [6, s.17].

Bədi' formanın kateqoriyalarının filoloqların əsərləri əsasında izahı və hər biri haqqında ayrıca nümunələrin göstərilməsi geniş mövzudur. Burada yalnız Eynəlqüzat Miyanəcinin fəlsəfi məzmunu və nəzəri xüsusiyyətlərilə seçilən bəzi şeirləri təhlil ediləcəkdir.

Akademik İ.Y.Kraçkovski təcnis termininin etimologiyası haqqında yazırdı ki, ərəb ritorikasının sonrakı dövründə təcnis termini iştikak (eyni etimoloji kökdən formalaşan) termini ilə növbələşir. Bu yəhudi-ərəb ədəbiyyatında eyni hüquqludur [7, s.127].

İbn Rəşiq bildirirdi ki, təcnisin misalları çoxdur. Mənanın əksinə söz vahid olur. Həqiqi təcnisdə hərflər vəznə qədər uyğun olur. Alim təcnisə yaxın mudari növünü göstərir. Mudarinin əsası hərflərin sonlarının yaxınlığıdır. O, ər-Rummaninin bu növü müşakilə adlandırdığını qeyd edirdi.

Rəşidəddin Vətvət təcnisin yeddi növünü göstərmişdir: 1) tam; 2) naqis; 3) zayid; 4) murəkkəb; 5) mukərrər; 6) mutərrəf; 7) xəf. Şəmsəddin Qeys Razinin bölgüləri beşinci növ murəkkəbin yerinə muzdəvic olması nəzərə alınmazsa buna uyğundur. Eynəlqüzat Miyanəci yaradıcılığında filoloqun bu bölgülərinin bəzisinə uyğun şeirləri vardır.

Mütəfəkkir şeirlərinin birində göstərir ki, bütün bədi' oyunlar "rəng" sözünün üzərində dövr edir.

آنکس که هزار عالم از رنگ نگاشت
رنگ من و تو کجا خرنند ای ناداشت
این رنگ همه هوس بود یا پنداشت
او بی رنگست رنگ او باید داشت

*O kəs ki, rəngdən min aləm çəkdi
Mənim və sənin rəngin; harada alarlar, ey kasıb
Bu rəng bütünlüklə həvəs olar, ey düşüncə
O, rəngsizdir, onun rəngində olmaq gərəkdir [8, s.11].*

Yuxarıdakı nümunədə tənisin növü eyni söz üzərində işlədilmişdir. Burada hər bir misrada müəllif “rəng” sözündən məharətlə istifadə etmişdir. İşlənmə xüsusiyyətinə görə onu tənisin “mürəkkəb” növünə adi etmək olar. Bütün misralarda verilmiş “rəng” sözü həm yazılışda, həm də səslənmədə eynidir. Bu terminə Rəşidəddin Vətəvatın və Şəmsəddin Qeys Razinin əsərlərində rast gəlinir [4, s.91; 6, s.216].

ای بلعجب از بس که ترا بلعجیست
جان همه عشاق جهان از تو غمیست
مسکین دل من ضعیف و عشق تو قویست
بیچاره ضعیف کش قوی باید زیست

*Ey gözəl, sən olduqca gözəlsən
Dünyanın bütün sevənlərinin canı səndən kədərlidir
Mənim kədərli ürəyim zəif və sənin eşqin qüvvətlidir...
Biçarə zəif qüvvətli dərdi çəkməklə yaşamalıdır [8, s.110].*

Bədi’ forma kimi “Ey gözəl, sən olduqca gözəlsən” misrasındakı “gözəl” tənisin zayıd növüdür. Üçüncü və dördüncü misralarda “Mənim kədərli ürəyim zəif və sənin eşqin qüvvətlidir... Biçarə zəif qüvvətli dərdi çəkməklə yaşamalıdır” olan üçüncü və dördüncü misralarda “zəif” tənisi və “qüvvətli” tənisin zayıd növüdür.

Tənisdən fiqur kimi istifadə olunmuş digər münunə aşağıdakıdır:

در آینه روح به بیند خود را
پس عاشق خود شود که بی نقصانست
ما نیز درو همی به بینیم خود را
پس شاهد و مشهود همی یکسانست
پس عاشق و معشوق بهم بنشینند
زیرا که همو جان و همین جانانست
پس عشق عبارت از لقاهست و کلام
پس اکل و شراب اوزما خود آنست
پس روح بود باقی در عالم حی
چه جای چنین سخن که صد چندانست

*Ruhun güzgüsündə özünü görür
Bəs aşiq özü olur ki, nöqsansızdır.
Biz də onda özümüzü görürük
Bəs şahid və məşhud (görünmüş – Ü.M.) həm birdir.
Bəs aşiq və məşuq birlikdə oturduqda
Zira ki, həm o candır, həm də həmin canandır.
Bəs eşq görüşə ifadədir və nitq
Bəs yemək və içmək o bizim özümüzdəndir
Bəs ruh baqi olur canlı aləmdə
Belə sözün yeri yüz bu qədərdir [8, s.280].*

Bu şeir parçasına forma cəhətdən yanaşdıqda poetik fiqur kimi “Bəs şahid və məşhud həm birdir” misrasında “şahid” və “məşhud”, “Bəs aşiq və məşuq birlikdə oturduqda” misrasındakı “aşiq” və “məşuq” kəlmələrini əksər filoloqlar tənisin növlərindən saysalar da, Rəşidəddin Vətəvat onu iştiaq kimi göstərmişdir [4, s.97]. Fiqurun xüsusiyyəti eyni kökdən olan sözlərdən istifadədir.

Şeyrin “Zira ki, həm o candır, həm də həmin canandır” misrasında “can” və “canan” sözləri təcnisin zayid növüdür. Bu terminə Rəşidəddin Vətvat və Şəmsəddin Qeys Razidə rast gəlinir [4, s.91; 6, s.216]. Həmin fiqura əsasən iki eyni köklü sözün birinin sonuna hərf əlavə olunur.

“Bəs yemək və içmək o bizim özümüzdəndir ... Bəs ruh baqi olur canlı aləmdə” beytlərində “bəs” tərsidir. Bu terminə də Rəşidəddin Vətvat və Şəmsəddin Qeys Razidə rast gəlinir [4, s.85; 6, s.212]. Fiqurun tələblərinə əsasən beytlər arasında fikirlər qarşı-qarşıya qoyulur.

Poeziyada nitqin dialoq şəklində qurulma üslubu ədəbiyyatda qədim dövrlərə gedib çıxır. Burada iki şəxsin mükəlliməsi şeir qanunları əsasında qurulur və nitqin həmin formada olması dinləyiciyə fərqli zövq verir. Ərəb və fars ədəbiyyatında ondan geniş istifadə olunur. Ərəb ədəbiyyatında bu üslubda şeirə ilk dəfə cahiliyyə dövrü şairi İmrul-Qeysin yaradıcılığında rast gəlinir.

Filosof-şairin yaradıcılığına nəzər saldıqda burada polemika şəklində qələmə alınmış nümunəyə də rast gəlinir:

گفتم ملکا ترا کجا گویم من
و ز خلعت تو وصف کجا گویم من
گفتا که مرا مجو بعرش و ببهشت
نزد دل خود که نزد دل پویم من

*Dedim: Ey padşahım, səni harada axtarıram mən
Sənin dəyərlı libasını harada vəsf edim mən
Dedin ki, məni ərşdə və behiştə axtarma
Öz ürəyinə yaxın olan yerə ki,
Mən ürəyinə yaxın olan yerə tələsik gedirəm [8, s.14].*

Şeirdə müəllif bədi' fiqurlardan ustalıqla istifadə etmişdir. Rəşidəddin Vətvat onun yazılma formasını poetik fiqur kimi “əs-sual və əl-cəvab” adlandırmışdır [4, s.144]. Rübainin birinci və ikinci misralarında verilmiş “Dedim: Ey padşahım, səni harada axtarıram mən ... Sənin dəyərlı libasını harada vəsf edim mən” beytində işlənən “harada” poetik fiqur kimi tərsidir. Sonuncu misrada “Öz ürəyinə yaxın olan yerə ki, mən ürəyinə yaxın olan yerə tələsik gedirəm” misrasında “Ürəyinə yaxın olan yerə” ifadəsi isə fiqur kimi təcnisin murəkkəb növüdür. Bu növ də hər iki filoloqun əsərlərində verilmişdir.

Dərin fəlsəfi məzmunu ilə seçilən başqa bir şeirində Eynəlqızat Miyanəci poetik fiqurun təkrar növündən istifadə etmişdir:

بی دیده ره قلندری نتوان رفت
دزدیده بکوی مدبری نتوان رفت
کفر اندر خود قاعده ایمانست
آسان آسان بکافری نتوان رفت

*Gözsüz dərviş yolu gedilməz
Oğurlanaraq tədbir sahibinin məhləsinə gedilməz
Küfr özü-özülüündə iman rəsmidir
Asan, asan kafirliyə gedilməz [8, s.40].*

Mütəfəkkirin bir çox şeirlərində olduğu kimi bu rübainin də poetik təhlili mümkündür. Burada “Asan, asan kafirliyə gedilməz” misrasında “Asan, asan” bədi' fiqur kimi təkrardır.

İbn Rəşiq bildirirdi ki, “təkrar”ın yaxşı və qəbahətli yerləri var. “Təkrar” ən çox mənalara qədər sözlərdə olur. O, sözlərə qədər mənalarda azdır. Əgər söz və mənə birgə təkrarlanarsa, bu

uğursuzluqdur. Şair üçün qəzəl, yaxud nəsibdə, şövq və əzabdan bir adın təkrarlaması vacib deyildir. Təkrarın əsas xüsusiyyəti budur ki, bir söz beytin içində, yaxud ardıcıl şəkildə beytlərdə təkrarlansın.

Əl-Cahiz (775-868) bu növü “əl-məzhəb əl-kələm” adlandırmışdır. İbn əl-Mutəzz də bu termini bu cür ifadə etmişdir. O, demişdir ki, bu fəslə Quranda tapdım. O, “təkəllüfə” uygundur”.

İbn Rəşiq göstərmişdir ki, İbn əl-Mutəzz bu fəsil ilə bədi'nin fəsillərini sona çatdırır. O, “mən bu fəslə Abdulla ibn əl-Mutəzzin kitabından götürdüm” deyərək təhlillərdə rast gəlinən uyğunluğun səbəbini izah etmişdir.

İbn Rəşiq və Rəşidəddin Vətvat təkrarı ayrıca kateqoriya kimi göstərmiş, Şəmsəddin Qeys Razi isə təcnisin növlərindən biri hesab etmişdir. Cahiz və İbn əl-Mutəzzdə isə bu kateqoriya məzhəb əl-kələm adlandırılır [1, I, s.36; 4, s.169; 6, s.218; 96, s.60].

Aşağıdakı misraların hər biri filosofun dünyagörüşünü əks etdirir və eyni zamanda bədi' xüsusiyyətlərinə görə də maraq doğurur:

محراب جهان جمال رخساره ماست
سلطان جهان در دل بیچاره ماست
شور و شر و کفر و توحید و یقین
در گوشه دیدهای خون خواره ماست

*Dünyanın mehrabı gözəllik üzü bizimdir
Dünyanın sultanı qəlbə biçarə bizimdir
Məhəbbət, şər, küfr, birlik və inam
Gözlərimizin küncündə qanıçan bizimdir [8, s.90].*

Burada “Dünyanın mehrabı gözəllik üzü bizimdir... Dünyanın sultanı qəlbə biçarə bizimdir” beytindəki “dünya” sözü təcnisin mürəkkəb növüdür. “Üzü bizimdir” və “biçarə bizimdir” isə əl-əscəninin muvazinə növüdür. Hər iki söz müxtəlif mənə daşısa da, hər ikisi eyni qəlibdəndir. Üçüncü sətirdə “Məhəbbət, şər, küfr, birlik və inam” misrası “siyaqat əl-ədəd” adlandırılır. Burada da şair ayrı-ayrı mənalar daşıyan, lakin ortaq bir nöqtəsi olan anlayışları toplamışdır.

Mütəfəkkirin ifadə xüsusiyyətlərilə seçilən digər şeirində deyilir:

نادیده هر آنکسی که نام تو شنید
دل، نامزد تو کرد و مهر تو گزید
چون حسن و لطافت جمال تو بدید
جان بر سر دل نهاد و پیش تو کشید

*Hər kim ki, sənin adını eşitdi, görünməz oldu
Ürək, səninlə qovuşdu və sənin məhəbbətini seçdi
Sənin hüsnün və zərif gözəlliyini gördükdə
Can ürəyimi qəlbə başına qoydu və sənin önünə çəkdi [8, s.97].*

Bu şeiri bədi' forma cəhətdən təhlil etdikdə “Sənin hüsnün və zərif gözəlliyini gördükdə” misrasındakı “hüsnün və zərif gözəlliyin” muraat ən-nazir, yaxud da mutanasib adlanır [4, s.123].

دل زنده بجان و جان بود زنده بحق
که جان دردل و گاه دل در جانست

*Ürək canla canlıdır, can haqla canlı
Can ürəkdədir və gah ürək candadır [8, s.180].*

Rəşidəddin Vətvat bu beyti əks adlandırır. Burada əvvəlki sözlər sonda yerini dəyişmişdir. İbn Rəşiq “əks”i sariqanın növü kimi vermişdir. Lakin burada bir müəllifin digərinin şeirinin sözlərini əksinə çevirərək verməsidir.

آن راه که من آمدم کدامست ای جان
تا باز روم که کار خامست ای جان
در هر نفسی هزار دامست ای جان
نامردان را عشق حرامست ای جان

*O yol ki, mən gəldim hansıdır, ey can
Yenidən (o yolu) qayıdaramsa, xam xəyaldır, ey can
Hər bir ruhda min tələdir, ey can
Namərdlər üçün eşq haramdır, ey can [8, s.110].*

Burada rübai “ey can” rədifilə qafiyələnir, eyni zamanda qafiyələnmiş sözdən əvvəlki “hansıdır,.. xəyaldır,.. tələdir,.. haramdır,..” sözləri daxilə qafiyə yaradır. Bu da Rəşidəddin Vətvatda zu-l-qafiyəteyn adlanır. Həmin kateqoriyaya əsasən, şeirdə qafiyə yanaşı iki söz ilə olur. Sonda işlənən kəlmə ənənəvi qafiyə tələbilə, ondan əvvəlki isə kateqoriyanın fərqləndirici xüsusiyyətidir.

حق بجان اندر نهان و جان بدل اندر نهان
ای نهان اندر نهان اندر نهان اندر نهان
این چنین رمزی عیان کوبانشانت و بیان
ای جهان اندر جهان اندر جهان اندر جهان

*Haqq canda gizlidir, can ürəkdə gizlidir
Ey gizli, gizlidə, gizlidə, gizlidə
Beləcə, aydın rəmz hanı ki, sənin izidlə bəyan olmuşdur
Ey dünyada, dünyada, dünyada, dünyada [8, s.157].*

“Haqq gizlidə candadır, can ürəkdə gizlidir” misrasında “gizlidir” sözü İbn əl-Mutəzzin əsərinə əsasən rədd əl-acuz alə-s-sadr adlanır. Onu üç növdə göstərmişdir. İbn Rəşiq həmin kateqoriyanı təsdir adlandırmış, bildirmişdir ki, təsdir və tərdid bir-birilərinə yaxındır. Onlar arasında fərq odur ki, təsdir qafiyələrlə olur. Tərdid növ kimi beytin zəifliyidir.

İkinci və dördüncü misralar forma cəhətdən təkrardır. Burada ikinci misrada “gizlidə”, dördüncü misrada “dünyada” sözləri bir neçə dəfə təkrarlanır.

از عشق تو ای صنم غم برغم باد
سودای توأم مقیم دم بردم باد
با آتش عشق تو دلم محکم باد
عشقی که نه اصلیت اصلش کم باد

*Ey sənəm, ürək evini sənin eşqin yandırdı
Ayrılıq qəmin ürəyin badəsi sındırdı
Dürdanəmi (göz yaşımı) ona görə axıtdım ki,
Zira ki, məndən ayrılmışdır ürəyin dürr danəsi (mirvarisi) [8, s.234].*

Bu şeir gözəl ifadələr və bənzətmələrlə qurulması ilə yanaşı, nəzəri cəhətdən də diqqət çəkir. Şair öz məşuquna “Ey sənəm” deyərək müraciət edir. Hicran açısının onun qəlbini yaraladığını maraqlı bir ifadələrlə səsləndirir. Mütəfəkkirin aşiqin çəkdiyi iztirabları təsvir edərkən işlətdiyi

“Ürək evini sənin eşqin yandırdı ... ayrılıq qəmin ürəyin badəsi sındırdı” bənzətmələri poetik cəhətdən çox maraqlıdır.

“Dürdanəmi ona görə axıtdım ki, ... Zira ki, məndən ayrılmışdır ürəyin dürr danəsi” misralarında işlədilən “dürdanə” sözü təcnisin tam növüdür. Üçüncü misrada işlənən “dürdanə” “göz yaşı”, dördüncü misrada isə “mirvari” mənələrindədir. Şair eyni sözü bir-birilə əlaqəsi olmayan iki mənada göstərmişdir. Bu da şeirə bədilik cəhətdən gözəllik qatmışdır.

Beləliklə, Eynəlguzat Miyanəcinin yaradıcılığını ədəbiyyatşünaslıq cəhətdən qiymətləndirərkən yanaşmalardan biri də ondakı sözlərin forma baxımından seçilməsidir. Mütəfəkkirin şeirləri arasında bədi formanın müxtəlif növləri əsasında qurulmuş nümunələr vardır. Təbii ki, Eynəlguzat Miyanəcinin poeziyası dövrünün əsas şair kimi məşhur şəxsiyyətləri qədər kəlmələr üzərində belə bir yanaşmaya o qədər də rəngarənglik qatmamış, geniş yer verməmişdir. Lakin mütəfəkkirin irsini həm məzmun, həm də ədəbiyyatşünaslığın müxtəlif sahələrinə uyğun qiymətləndirmək mümkündür.

ƏDƏBİYYAT

1. ابن رشيق القيرواني. العمدة في محاسن الشعر و ادبه و نقده. حققه، و فصله، غلق حواشيه محمد محيي الدين عبد الحميد. بيروت، ١٩٧٢
2. ابن خلدون. المقدمة. بيروت، ١٩٦٢
3. Quliyeva Mahirə. Şərq poetikasının əsas kateqoriyaları. Bakı-Maarif, 2010
4. Ватват Рашид ад-Дин. Сады волшебства в тонкостях поэзии. Перевод с персидского, исследование и комментарий Н.Ю.Чалисовой. Москва: Наука, 1985
5. ابن المعتز. كتاب البديع. شرحه وحققه عرفان مطرجي. الكتاب الثقافي- بيروت، ٢٠١٢
6. Ар-Рази Шамс ад-Дин Мухаммад нбн Кайс. Свод правил персидской поэзии. Перевод с персидского, исследование и комментарий Н.Ю.Чалисовой. Москва: Восточная литература, 1997
7. Крачковский И.Ю. Ибн ал-Му'таз. Избранные сочинения. VI том. Москва-Ленинград, 1960.
8. عين القضاة الميانجي. تمهدات. تهران، ١٩٦٢

A LOOK AT THE POEMS OF EYNALGUZAT MIYANAJI IN THE LIGHT OF EASTERN POETICS

SUMMARY

The study of oriental poetry is one of the important areas for the theoretical analysis of medieval Azerbaijani literature. Poets and writers in the construction of speech, along with the system form, have always paid special attention to the choice of words and their placement. For the first time, the construction of words in speech in form, and not in meaning, from a theoretical point of view, was systematized by the Arab philosopher Ibn al-Mutazz (861-908). The article theoretically analyzed the poems of the eminent 12th century thinker Eynalguzat Miyanaji. Here, as a philological source, the works of Ibn al-Mutazz (861-908), Ibn Rashiq (1000-1063), Rashid al-Din Vatvat (1080-1178), Shams al-Din Geys Razi (XIII century) were used. In the examples given from the poems of Eynalguzat Miyanaji, examples of various types of tejnīs are shown, as well as such categories of badi as tarsi, al-sual wa al-jawab, siyagat al-adad, zu-l-gafiyetein.

ВЗГЛЯД НА СТИХИ АЙНАЛКУЗАТА МИЯНЕДЖИ В СВЕТЕ ВОСТОЧНОЙ ПОЭТИКИ

РЕЗЮМЕ

Изучение восточной поэзии является одной из важных областей для теоретического анализа средневековой азербайджанской литературы. Поэты и писатели в построении речи наряду с системной формой всегда особое внимание уделяли выбору слов и их размещению. Впервые построение слов в речи по форме, а не по смыслу с теоретической точки зрения систематизировал арабский филолог Ибн аль-Мутааз (861-908). В статье теоретически проанализированы стихи выдающегося мыслителя XII века Айналкузата Мийанеджи. Здесь, в качестве филологического источника были использованы произведения Ибн аль-Мутааз (861-908), Ибн Рашига (1000-1063), Рашид ад-Дина Ватвата (1080-1178), Шамсадина Гейса Рази (XIII век). В примерах, приведенных из стихов Айналкузата Мийанеджи, показаны образцы различных видов таджниса, а также таких категорий бадии, как тарси, ас-суал ва аль-джаваби, сийагат аль-адад, зу-л-гафийетейн.